

Banyár József–Mészáros József: Egy lehetséges és kívánatos nyugdíjrendszer

Budapest, Gondolat, 2003, 240 oldal

A népességregegedéssel párhuzamosan világszerte rengeteg cikk és sok könyv jelent meg a nyugdíjrendszerről és annak fejlesztési irányairól. Az 1998-as magyar nyugdíjreform előkészítése, bevezetése és tapasztalatainak feldolgozása a hazai érdeklődést is felkeltette. *Bod* [1992] úttörő cikke óta a magyar nyelvű források is szépen gyarapodnak.¹ A most megjelent könyv hasznosan egészíti ki az eddigi magyar nyelvű irodalmat: mellőzi a matematikai módszereket, és szélesebb közönséghez fordul; a nyugdíjkérdés áttekintése után egy lehetséges és kívánatos nyugdíjrendszert körvonalaz.

Banyár József biztosítási matematikus, Mészáros József pedig az Országos Nyugdíj-biztosítási Főigazgatóság főigazgatója volt 2000 és 2002 között. Azt is érdemes előrelézögezni, hogy a recenzióval ellentétben, a jelen szerzők nem sokallják, hanem keveslik az 1998. magyar nyugdíjreform tőkésítési és magánosítási törekvéseit. Először áttekintem, majd értékelem a könyvet.

1. *A nyugdíjrendszerek kialakulása és helye az egyéni életpályán.* Ez a fejezet (11–26. o.) röviden leírja a mai nyugdíjrendszerek történeti kialakulását – a családtól az életbiztosításon keresztül a kötelező nyugdíjrendszerekig. A nemzetközi fejlemények után a magyar nyugdíjrendszer kialakulását is ismerteti.

2. *A jelenleg alkalmazott öregségi nyugdíjrendszerek vázlatos bemutatása* (27–74. o.). A szerzők több szempontból osztályozzák a rendszereket, és rámutatnak az osztályozások közti sokrétű kapcsolatokra. A legfontosabbnak az állami és a magánnyugdíjrendszer megkülönböztetése tűnhet, amelyet kiegészít a kötelező, illetve az önkéntes rendszerek, a felosztó-kirovó, illetve (fel)tőkésített rendszerek, valamint a biztosításmatematikailag korrekt, illetve az újraelosztó rendszerek szétválasztása.

A Világbank szakemberei által bevezetett hárompilléres séma a következő leegyszerűsítéssel alapul: az 1. pillér állami, kötelező, felosztó-kirovó, általában újraelosztó; a 2. pillér magán, kötelező, tőkésített és korrekt; a 3. pillér magán, önkéntes, tőkésített és korrekt. A szerzők is jelzik, hogy más felosztásokban a 2. pillér a vállalati, míg a 3. pillér az egyéni nyugdíjrendszerre vonatkozik.

A fejezet végén a szerzők ismertetik és értékelik a különböző nyugdíjrendszereket. Bár a tőkésített magánrendszer hívei, korrekten bevállják: nem lehet azokat az általános megállapításokat igazolni, amelyek szerint a tőkésített magánrendszer hatékonyabb, mint a felosztó-kirovó állami rendszer.

3. *A jelenlegi nyugdíjrendszereket érő kihívások* (75–106. o.). A legismertebb kihívás a népesség öregedése, amely egyrészt a termékenységi arányok csökkenéséből, másrészt a minden életkorban (nemcsak a születéskor!) várható élettartam jelentős növekedéséből fakad. Emellett hangsúlyozzák a munkapiac megváltozását: a rejtett gazdaság növekedését, a részfoglalkoztatás előretörését és a munkanélküliség állandósulását. Végül kitérnek a GDP-ben kifejezett explicit és implicit államadósság emelkedésére és a globalizáció

¹ A magyar nyelvű könyvek közül a következőket említjük meg: *Michaletzky* [1997], *Augusztinovics* (szerk.) [2000], *Simonovits* [2002] és *Gál* (szerk.) [2003].

gerjesztette adóversenyre. A nemzetközi ismertetést most is a magyar helyzet leírása követi, ahol a következő sajátosságokat hangsúlyozzák: alacsony születési szám, viszonylag alacsony várható élettartam, a szocialista rendszer komplex öröksége és a rendszerváltás nehézségei.

4. *A nyugdíjrendszerekkel kapcsolatos elvi problémák* (107–148. o.). Sokatmondóak a fejezet alcímei: Mire való a nyugdíjrendszer? Szolidaritás és korrektség. Nyugdíjrendszer és egyéni motivációk. Problémák a felosztó-kirovó rendszerrel. A felosztó-kirovó rendszer feltökésítése. A jövő lehetséges társadalmi biztonsági (nem biztosítási!) rendszerei.

Ebben a fejezetben megtudjuk, hogy az állam nem „gondoskodik”, hanem „előre gondolkodik” az állampolgárokról (108. o.). A szerzők másokkal együtt amellet érvelnek, hogy „a nyugdíjrendszer különböző pillérjeibe elkülönülten telepítsük a szolidaritást és a korrektséget” (112. o.). A szerzők a vegyes rendszert a biztosítási kockázatmegosztás alapján tartják jobbnak, mint az egypillérű állami rendszert (117. o.). Bár a tökécsített magánnyugdíj-rendszerek hívei (például a Világbank) gyakran megfélekednek arról, hogy az állami nyugdíjrendszert általában egy korábban csödbe ment magánnyugdíj-rendszer helyett vezették be, ezt az elemi ténytet a Banyár–Mészáros-szerzőpáros korrekten ismerteti. A szerzők csak azt kifogásolják, hogy az állami nyugdíjrendszert bevezető kormányzatok nem kezdték meg időben az így felhalmozódó implicit államadósság törlesztését. Dicséretre méltónak tartom, hogy a szerzők elismerik: szocialista gazdaságban kevés érv szólt egy tökécsített nyugdíjrendszer működtetése mellett (120–128. o.). Szintén más szerzőkkel egyetértve, a könyv rámutat arra, hogy egyre inkább megváltozik a munkapiac: a tömegtermelés helyére az egyénre szabott szolgáltatások lépnek, ahol egyre nehezebbé válik a korábbi biztosítási rendszer fenntartása (144. o.)

5. *Egy kívánatos nyugdíjrendszer* (149–209. o.). A könyv kétharmadát maguk mögött tudva, a szerzők megfogalmazzák a kívánatos nyugdíjrendszer körvonalait. Elfogadják, hogy nem lehet azonnal megszüntetni az 1. pillért, de közelíteni akarják a 2. pillérhez. Ezt a célt szolgálhatja a virtuális tőkeszámla bevezetése hazánkban (ahogyan az már megtörtént Svédországban, Lengyelországban és más országokban). Az eszmei tőkeszámla egy olyan egyéni nyugdíjszámla, ahol az éves befizetéseket valamilyen technikai kamatlábbal (például a bruttó átlagkereset indexével) tökécsítik, és nyugdíjazáskor a felhalmozott számla arányában életjáradékot számítanak. Egy ilyen rendszerből elvben ki van zárva minden újraelosztás, és jól harmonizál a 2. pillérrel. Egyetlenegy különbség marad a két pillér között: az 1. pillér tőkéje csak eszmei, nem áll valóságos tőke mögött. A szerzők szerint az eszmei számlarendszer további előnye más felosztó-kirovó rendszerekkel szemben: ha az állampapírhozammal indexálnák a befizetéseket, akkor az implicit nyugdíjadósság explicit államadóssággá válna.

Egy ilyen rendszerben viszonylag könnyen megoldhatók a *házastársi nyugdíjak*, különös tekintettel a válásra: váláskor az együttélés során felhalmozott két nyugdíjtőkét összeadnák, és elfeleznék a két fél között. Az *egészségügyi kockázatok* figyelembevételével csökkenteni lehetne a betegségekre hajlamosak nyugdíjjárulékát, megfelelően növelve az egészségügyi járulékukat. Míután felszámolják a női ingyenmunkát, megszüntethető az uniszex járulék is, amely akadályozza a magánbiztosítók picit versenyét. A szerzők röviden vázolják az *áttérés* lehetőségét a jelenlegi, szolgáltatással meghatározott rendszerről az általuk kívánatosnak tartott tőkeszámlás rendszerre.

A Világbank eredeti elveitől jelentősen eltérve, a szerzők javaslatában egy 0. pillér egészíti ki a hárompilléres rendszer működését, amely rászorultsági alapon fizet járadékot azoknak, akiknek valamilyen okból nem sikerült minimális nyugdíjat felhalmozniuk.

6. *A nyugdíjrendszer környezete, hatása és alternatívája* (211–223. o.). A szerzők szerint egy ilyen kívánatos nyugdíjrendszer elősegíti a tőkefelhalmozást, segíti a magyar

tőke nagykorúsodását, lehetővé téve az ország gazdasági függetlenedését. Az államra csak mint a nyugdíj- és az adórendszer szabályozójára van szükség. Az Európai Unióba való belépéskor a nyugdíjak hordozhatósága minden országban fontossá válik, s ennek megteremtéséhez is segítséget nyújt az új nyugdíjrendszer.

A könyv *értékelésre* áttérve, hangsúlyozni kell, hogy az fontos kérdésekkel foglalkozik, közérthető módon. Igyekszik kombinálni az elméleti és gyakorlati szempontokat, a nemzetközi és hazai elemzést, a leíró és tanácsadó hozzáállást. Kerüli az egyoldalúságot, méltányolja az ellenérveket, de határozottan képviseli igazát.

A könyvvel szembeni megjegyzéseim a következők.

1. Kitézett céljához (egy lehetséges és kívánatos nyugdíjrendszer körvonalazása) képest a könyv túlságosan sok statisztikai adatot idéz, emiatt gyakran ketté kell törni a táblázatokat, vagy olvashatatlanul kicsik a számokat. (Az már fel sem tűnik, hogy a 39. táblázatban szereplő Hungary nevű ország teljes termékenységi aránya 1965-ben $-1,82$ volt; nyilván bent felejtődött egy „hiányzó adat” jel.) Egy lehetséges és értelmes nyugdíjrendszerről szóló könyvnek nem kell tartalmaznia az összes EU-ország termékenységi indexét, kamatlábait számos évre vissza- és előremenőleg. A jelenlegi magyar nyugdíjrendszert érő kihívások című alfejezetben (90–93. o.) négy táblázat is foglalkozik a magyar népesség múltjával, de hiányzik egy ötödik táblázat, amely a népességőregedést előrevetítené. Általában elmondható, hogy a felesleges statisztikák bemutatása miatt a szerzőknek nem maradt energiájuk a statisztikai adatok elemzésére. Az is előfordul, hogy a táblázat címe rossz vagy érthetetlen. Például a „A népesség korösszetétele ötéves korcsoport szerint az összes népesség százalékában” szörnyszülött című 51. táblázat a három „fő” korosztály adatait tartalmazza: 0–19, 20–59 és 60–. Külön fájjalom, hogy sok más kiadványhoz hasonlóan, a szerzők nem fordítottak kellő figyelmet, hogy a számok mindenütt a *helyi értékükön* szerepeljenek.

2. A szerzők alig foglalkoznak a jövedelemeloszlási kérdésekkel (kivétel az 50. táblázat), inkább csak állást foglalnak a nyugdíjrendszeren keresztüli jövedelem-újraelosztás ellen. Mindössze egy 70, később egy 75 éves kortól belépő rászorultsági nyugdíjat engednek meg (157. o.). Nagyon tanulságos lenne, ha a Világbank kívánalmainak nagyjából eleget tevő, sokpillérű brit nyugdíjrendszert ilyen szempontból elemeznék, és akkor vélhetőleg szembesülnének a 0. pillér által létrehozott szegénységi csapdával.²

3. A könyv néhány téves állítást tartalmaz.

– A szerzők kétségbe vonják, hogy a felosztó-kirovó rendszer működése olcsóbb, mint a tőkefedezeti rendszeré (125–126. o.). Abban igazuk van, hogy a magyar tb-nyugdíjrendszer túl olcsón működik, és „megtakarítja” az ösztönzéshez szükséges egyéni számlás nyilvántartás költségeit. Azzal azonban már nem értek egyet, hogy az APEH és a munkáltatók adminisztrációs költségeit is egyoldalúan a tb-nyugdíjra terhelik, hiszen ezek a költségek a magánnyugdíj esetében ugyanúgy felmerülnek. A jelenleg működő átfogó magánnyugdíjrendszerek (a chilei és a brit) működési költségei arcpirítók, legfeljebb azzal lehetne mentegetni őket, hogy a bruttó hozamukból erre egy ideig bőven futotta. Az elmúlt évek tőzsdeválságos tapasztalatai azonban erősen gyengítik ennek az érveknek a hitelét.

² Röviden a következőzről van szó: Nagy-Britanniában az állami nyugdíj reálértékét még 1980-ban rögzítették. A konzervatív kormányokat nem nagyon zavarta, hogy az alapnyugdíj relatív értéke egyre jobban csökkent az átlagos reáljövedelmekhez képest – ez volt a céljuk. Az 1997-ben hatalomra kerülő munkáspárti kormány nem nyúlt hozzá az alapnyugdíjhoz, de lendületesen emelni kezdte a minimális jövedelemszintet. A rászorultsági elv értelmében erre a minimumra kell kiegészíteni azoknak a jövedelmét, akiknek nincs elég magánjövedelmük. Az alapnyugdíj és a jövedelemminimum közti rés nyílásával egyre többek számára válik feleslegessé az időskori magánjövedelem biztosítása, hiszen a minimum alattiak esetében a magánjövedelem csak az állami kiegészítés nagyságát csökkenti, de az összjövedelmet nem. Ezt az ösztönzési csapdát úgy kívánta a jelenlegi brit kormány lazítani, hogy csak részlegesen számítja majd be a magánjövedelmeket, de akkor meg a minimumot kell tovább emelnie (vö. *Clark-Emmerson* [2003]).

– „Az államadósság görgetése felesleges” – állítják a szerzők egyik fejezet címében. Megkülönböztetik a tüke- és a kamattörlesztést, s a kamattörlesztés minimalizálása mellett törnek lándzsát. 10 százalékos kamatlábbal számolva azonban feltehető, hogy ennek jelentős része csupán az inflációt pótolja, tehát a reáltükerész nem úgy alakul, ahogyan a szerzők gondolják (139–142. o.).

– A szerzők túlhangsúlyozzák a biztosításmatematikai korrektség érdemeit. Azzal érvelnek, hogy kerülni kell az újraelosztást különböző csoportok között, például a férfiaktól a nőkhöz irányulót (igaz, csak egyéb igazságtalanságok felszámolása után). Egyrészt mintha elfelednék, hogy minél kisebb csoportra koncentrálnak, annál nehezebb megbízható statisztikákat szerezni. Másrészt társadalmi jóléti megfontolások szólnak amellet, hogy a szokásos biztosításon túl is, a *várhatóan* rövid életűek is valamilyen mértékben támogassák a várhatóan hosszabb életűeket, hiszen az utóbbiaknak több erőforrásra van szükségük, mint az előbbieknak (151–159. o.).

– „... gazdaságunk erősen rászorul a tükeimportra, és sok szempontból ki is vagyunk szolgáltatva a más országokból importált tüke pillanatnyi érdekeinek” (211. o). Mít mondanának a szerzők Romániáról, amely sokkal kevésbé van kiszolgáltatva a tükeexportörök érdekeinek?

– Furcsa, hogy a gazdag irodalomjegyzékben szereplő forrásokra egyáltalán nem *hivatkozik* a szövegben a szerzőpáros. Külön fájlalom, hogy az eszmei számlarendszer magyar élharcosára, Németh Györgyre egyetlen egy utalás sem történik.

Összefoglalva: Banyár József és Mészáros József könyve gondolatébresztő munka, amely azonban gondosabb szerkesztéssel még hasznosabb lehetett volna.

Hivatkozások

- AUGUSZTINOVICS MÁRIA (szerk.) [2000]: Körkép reform után. Tanulmányok a nyugdíjrendszerről. Közgazdasági Szemle Alapítvány, Budapest.
- BOD PÉTER [1992]: Mennyibe kerül egy társadalombiztosítási nyugdíjrendszer működtetése? I. Biztosítástechnikai alapfogalmak, II. A finanszírozási típusokról. Közgazdasági Szemle, 2. és 3. sz. 123–145. o. és 244–261. o.
- CLARK, T.–EMMERSON, C. [2003]: Privatising provision and attacking poverty? The direction of UK Pension Policy under new Labour. Journal of Pension Economics & Finance, Vol. 2. No. 1. 67–89.
- GÁL RÓBERT IVÁN (szerk.) [2003]: Apák és fiúk és unokák. Osiris, Budapest.
- MICHALETZKY GY. [1997]: Nyugdíjbiztosítás. Corvinus, Zsámbék.
- SIMONOVITS ANDRÁS [2002]: Nyugdíjrendszerek: tények és modellek, Budapest, Typotex.

Simonovits András